

ΣΚΕΠΤΙΚΙΣΜΟΣ και ΕΥΠΙΣΤΙΑ

Αθηνά ΣΚΙΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΜΗΜΑ Β3 | ΜΑΡΤΙΟΣ 2017

(Υπεύθυνη καθηγήτρια : Ελένη Μαργαρίτου)

--- ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ---

➤		<u>Π</u>
	<u>ρόλογος</u>	<u>1</u>
➤		<u>Ει</u>
	<u>σαγωγή στον σκεπτικισμό</u>	<u>2</u>
➤		<u>Αρ</u>
	<u>χαίοι Χρόνοι.</u>	<u>4</u>
	•	<u>Ακ</u>
	αδημαϊκός Σκεπτικισμός	<u>5</u>
	•	<u>Π</u>
	υρρωνισμός	<u>7</u>
➤		<u>Νε</u>
	<u>ότεροι Χρόνοι / Σύγχρονος σκεπτικισμός</u>	<u>10</u>
	•	<u>Η</u>
	καρτεσιανή μέθοδος γνώσης	<u>10</u>
	•	<u>Ο</u>
	ακραίος σκεπτικισμός του Χιούμ	<u>12</u>
	•	<u>Ο</u>
	υπερβατικός ιδεαλισμός του Ιμάνουελ Καντ	<u>14</u>
➤		<u>Η</u>
	<u>ουσιώδης διαφορά μεταξύ σκεπτικισμού και ευπιστίας</u>	<u>17</u>
➤		<u>Επί</u>
	<u>λογος</u>	<u>20</u>
	<u>Πηγές</u>	<u>21</u>

ΣΚΕΠΤΙΚΙΣΜΟΣ και ΕΥΠΙΣΤΙΑ

ΠΟΤΕ ΔΕΝ ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΝΑ ΤΕΛΕΙΩΣΕΙ η ανθρώπινη περιπέτεια αλλά και η ανθρώπινη ευπιστία. Πάντα ο άνθρωπος θα πιστεύει πως τα όνειρά του θα δικαιωθούν. Αλλά και πάντα θα αγνοεί πως ο ίδιος καταστρέφει τα όνειρά του με το να ξυπνά κάθε πρωί. Κάθε πρωί και όχι για πάντα, μια και μόνη φορά.

[Απόσπασμα από το βιβλίο του Μάνου Χατζιδάκι, Ο Καθρέφτης και το Μαχαίρι]

➤ Πρόλογος

Πολλές φορές ακούμε να λέγεται : «Εάν πιστεύεις όλα όσα ακούς, είσαι κορόιδο - αργά ή γρήγορα κάθε απατεώνας της γειτονιάς σου θα έρθει να σου χτυπήσει την πόρτα».

Ευπιστία είναι η ιδιότητα του ανθρώπου εκείνου ο οποίος πιστεύει εύκολα, χωρίς βασανιστικό έλεγχο, άκριτα πολλές φορές, τη γνώμη και την άποψη των άλλων. Αλλά πώς αποφασίζουμε τι να πιστέψουμε και τι να μην πιστέψουμε;

Μολονότι είμαστε βιολογικά «εξοπλισμένοι» για να διαπιστώνουμε εγκαίρως τη λογική συνοχή των ειδήσεων που δεχόμαστε από το περιβάλλον μας, πολύ συχνά αναγκαζόμαστε να καταφύγουμε σε μια όχι και τόσο ασφαλή «νοητική παρακαμπτήριο», και η «επιλογή» μας αυτή εγκυμονεί κινδύνους.

Για παράδειγμα, συχνά υιοθετούμε τη στρατηγική της «κοινωνικής εμπειρίας», την οποία περιέγραψε πρώτος το 1984 ο Αμερικανός ψυχολόγος Robert Cialdini. Όταν βρισκόμαστε σε κατάσταση γνωστικής αβεβαιότητας έχουμε την τάση να διαμορφώνουμε τις πεποιθήσεις μας με βάση αυτό που μας φαίνεται ικανό να πείσει τους περισσότερους συνανθρώπους μας. Όσο ευρύτερα αποδεκτή φαίνεται να είναι μια πεποίθησή μας τόσο μεγαλύτερες πιθανότητες έχει να γίνει αποδεκτή από το γνωστικό μας περιβάλλον.

Αυτή η ικανοποιητική σε πολλές περιπτώσεις στρατηγική ενδέχεται ενίοτε να μας οδηγήσει στην αποδοχή εντελώς εσφαλμένων ιδεών.

Κάτι που φαίνεται να το γνωρίζουν πολύ καλά από καιρό οι πνευματικές, πολιτικές και θρησκευτικές σχέτες, που οργανώνουν αυστηρά τη ζωή των οπαδών τους και καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια ώστε να περιβάλλονται πάντα από άτομα που έχουν κοινές με αυτούς απόψεις και συχνά χαμηλό γνωσιακό και μορφωτικό επίπεδο. Εξάλλου, στην ίδια λίγο-πολύ κοινωνική και ψυχολογική αρχή στηρίζονται τα κόμματα όταν ισχυρίζονται π.χ. ότι «το 75% των πολιτών πιστεύει ότι έχουμε δίκιο» για να προωθήσουν ένα νομοσχέδιο ή οι παραγωγοί κινηματογραφικών ταινιών όταν διατείνονται π.χ. ότι «ήδη 3 εκατομμύρια θεατών απόλαυσαν την ταινία» προκειμένου να διαφημίσουν μια νέα ταινία.

Είναι σχετικά εύκολο να σκεφτούμε περιπτώσεις για τις οποίες είναι παράλογο να αμφιβάλουμε. Είναι, όμως, πιο δύσκολο να πεις πόση αμφιβολία είναι λογική. Αυτό είναι το πρόβλημα. Και οι φιλόσοφοι προσπαθούν να το λύσουν αιώνες τώρα.

«Πιστεύουμε εύκολα ό,τι φοβόμαστε και ό,τι ελπίζουμε»

Δεν έχει νόημα να κάνουμε ερωτήσεις εάν πρόκειται να πιστέψουμε όποια απάντηση μας δίνουν. Ομοίως, δεν έχει νόημα να κάνουμε ερωτήσεις εάν πρόκειται να είμαστε δύσπιστοι απέναντι σε όποια απάντηση μας δίνουν. Πώς μπορούμε να βρούμε τη σωστή ισορροπία στην καθημερινότητά μας ανάμεσα στην ευπιστία και τη δυσπιστία; Παρότι αυτό είναι ένα πρόβλημα που πρέπει να αντιμετωπίσουν όλοι οι φιλόσοφοι, οι ειδικοί στον τομέα της αμφιβολίας είναι οι σκεπτικιστές.

➤ Εισαγωγή στον σκεπτικισμό

Το ζήτημα για τη δυνατότητα του ανθρώπου να γνωρίζει τα πράγματα και να δώσει απαντήσεις στα ερωτήματα της Φιλοσοφίας, έχει απασχολήσει όλους τους φιλόσοφους από τα αρχαία χρόνια. Τις πρώτες σοβαρές προσπάθειες βρίσκουμε στους αρχαίους Έλληνες φιλόσοφους. Τις σκέψεις και τις απόψεις που συγκλίνουν στη θέση, ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να γνωρίσει την πραγματικότητα και ιδιαίτερα την αλήθεια που

αναζητάει για την ύπαρξη του Θεού ή των Θεών, για τον προορισμό της ζωής και για την ουσία ή την αιτία των πραγμάτων τις υποδηλώνουμε συνήθως με τους όρους "σκεπτικισμός" και "αγνωστικισμός". Οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνται από στοχαστές για να χαρακτηριστούν συνολικά ορισμένες φιλοσοφικές θεωρίες, που καταλήγουν σε αυτή τη θέση για τη γνωστική αδυναμία του ανθρώπου, είτε σαφώς και συστηματικά, είτε με τους θεωρητικούς προβληματισμούς τους και με την αμφιβολία που καλλιεργούν. Στην εποχή μας, χρησιμοποιούνται εύκολα με την πιο ευρεία έννοια τους. Ο όρος

"σκεπτικισμός" χρησιμοποιείται ευρύτερα, σε κάθε περίπτωση που είναι δύσκολο να παρθεί μια απόφαση και να βρεθεί η λύση στο πρόβλημα που έχει τεθεί και συζητιέται. Σε αντίθεση με τον "δογματισμό" χαρακτηρίζει ακόμα, την τάση αμφισβήτησης της αξιοπιστίας και την απαίτηση να δοθούν περισσότερες αποδείξεις και εξηγήσεις προκειμένου να χαρακτηριστεί η γνώση.

«Προσωπικά και προς το παρόν δεν το γνωρίζω. Το διερευνώ»

Ο "αγνωστικισμός" είναι ένας νεότερος όρος που η επινοήσή του αποδίδεται στον ένθερμο υποστηρικτή της θεωρίας της εξέλιξης του Κάρολου Δαρβίνου, στον Άγγλο φυσιοδίφη Τόμας Χάξλεϋ (Thomas Henry Huxley 1825-1895). Ο τελευταίος χρησιμοποίησε αυτό τον όρο για να συνοψίσει τις απόψεις απέναντι στα μεταφυσικά και θρησκευτικά ζητήματα, που εκείνη την εποχή δέχονταν ακόμα ένα πλήγμα από την επιστημονική θεωρία της φυσικής επιλογής.

Όπως προδίδει η ετυμολογία της λέξης, πρόκειται για μία φιλοσοφική θεώρηση και κατεύθυνση που αποκλείει τη δυνατότητα να γνωρίσουμε σωστά τον κόσμο και την αλήθεια, υποβαθμίζοντας τη γνώση σε απλή πληροφορία που λαμβάνουν οι άνθρωποι από τα αισθητήρια όργανά τους με σκοπό να σκεφτούν και να δράσουν όπως εκείνοι νομίζουν και βολεύονται. Ο αγνωστικισμός δεν χαρακτηρίζει (μόνο) τις φιλοσοφικές απόψεις και τα επιχειρήματα που καλλιεργούν την αμφιβολία ή αξιώνουν αποδείξεις, αφού αυτές τις απόψεις πρέπει να τις εντάξουμε κάτω από τον όρο "σκεπτικισμός".

Πηγαίνει ένα βήμα πίσω και καταλήγει στις απόψεις που αποκλείουν τη γνώση και ενισχύουν την άποψη ότι είμαστε θύματα αυταπάτης και ανίκανοι από τη φύση να κατανοήσουμε τους φυσικούς νόμους. Έτσι, αφήνει το πεδίο ανοιχτό για να συζητηθούν και για να αντιμετωπιστούν το ίδιο σοβαρά οι πιο απίθανες και παράλογες απόψεις... Τη φιλοσοφική θεώρηση του Αγνωστικισμού ενίσχυσαν οι απόψεις νεότερων στοχαστών και επιστημόνων, ιδιαίτερα με αφορμή την αναστάτωση που προκάλεσαν στις αρχές του 20ου αιώνα στη φυσική, οι νέες επιστημονικές θεωρίες της σχετικότητας και της κβαντομηχανικής.

Ο σκεπτικισμός είναι μία σημαντική και αξιοπρόσεκτη τάση στη Φιλοσοφία, που ασχολείται κυρίως με τη γνώση και τη δυνατότητά της αντίστοιχα. Αμφισβητεί την πιστότητα και την ορθότητα, θεωρώντας ότι ο άνθρωπος είναι μερικώς ανίκανος στο να αποκτήσει έγκυρη και σωστή γνώση, διότι γίνεται ασυνείδητα θύμα των αισθήσεών του. Δηλαδή ο άνθρωπος, κατά τον Σκεπτικισμό, σχηματίζει μια ψευδή αντίληψη για τον κόσμο που τον περιβάλλει και δημιουργεί γνώσεις που δεν μπορούν να έχουν γερά θεμέλια. Σκεπτικιστικές αμφιβολίες είχαν εκφραστεί ήδη από την εποχή των προσωκρατικών σοφιστών, αλλά και από τον ίδιο το Σωκράτη. *«Σκεπτικισμός είναι η ικανότητα να βρίσκει κανείς με οποιοδήποτε τρόπο αντιθέσεις ανάμεσα στα φαινόμενα και στις κρίσεις: με το Σκεπτικισμό, εξ αιτίας της ισοδυναμίας που χαρακτηρίζει αντίθετα μεταξύ τους πράγματα και επιχειρήματα, φτάνουμε πρώτα στην εποχή και από κει στην ψυχική ηρεμία (αταραξία)» (Σέξτος Εμπειρικός)*

Στην ινδική μυθολογία και στις αρχαίες θρησκευτικές διδασκαλίες του ινδοισμού, αποτελεί κεντρική ιδέα υψίστης σημασίας για τον προορισμό του ανθρώπου, να καταλάβει ή να αναγνωρίσει πως ο κόσμος των αισθήσεων είναι απατηλές εικόνες και μεταμορφώσεις μιας και της ίδιας πραγματικότητας, την οποία τελικά μπορούμε να γνωρίσουμε με ορισμένους ιδιαίτερους τρόπους ζωής και όχι με τη σκέψη ούτε από τις αισθήσεις. Κοντά σε αυτή την κεντρική ιδέα της πλούσιας ινδικής μυθολογίας, πολλούς αιώνες αργότερα πλησίασε με λογικά επιχειρήματα και με καθαρές φιλοσοφικές σκέψεις, ο επίσκοπος Τζωρτζ Μπέρκλεϋ (Georg Berkeley 1685-1753).

➤ Αρχαίοι Χρόνοι

Η διάσημη ρήση που αποδίδεται στον Σωκράτη "εν οίδα ότι ουδέν οίδα" και η φιλοσοφική διδασκαλία του που εισαγάγει λογικά την αμφιβολία στη σκέψη με σκοπό τη γνώση και τη βεβαιότητα, ήδη αποτελούν μία αφετηρία για τον σκεπτικισμό. Αλλά, ο Σωκράτης (470~399 π.Χ.) θεωρούσε δυνατή την απόκτηση της γνώσης. Με τη διδασκαλία του, όπως περιγράφεται από τον Πλάτωνα, περισσότερο ενδιαφερόταν να βοηθήσει τον άνθρωπο να σκέφτεται και να μην πέφτει θύμα πλάνης, με ότι αυτό συνεπάγεται. Ο Σωκράτης παρατηρούσε τους κανόνες με τους οποίους η ανθρώπινη σκέψη επιτυγχάνει λογικά τη γνώση και είχε εφεύρει το διάλογο σαν απαραίτητο εργαλείο της λογικής σκέψης. Ο Σωκράτης είδε πιο μακριά και συνέδεσε την ικανότητα της γνώσης και τη λογική του ανθρώπου με την προοπτική του ελέγχου της συμπεριφοράς και αντιλήφθηκε την ανάγκη να βασιστεί η Ηθική επάνω στη Λογική, ανεξάρτητα από τις προσωπικές απόψεις, που μπορούσαν να είναι διαφορετικές. Αντιθέτως, ο Πρωταγόρας από τα Άβδηρα της Θράκης (490 ~ 411π.Χ.), πέρα από τη διαπίστωση των ελλιπών στοιχείων για να αποφανθεί σχετικά με ορισμένα ζητήματα, δίδασκε και την αδυναμία του ανθρώπου να γνωρίσει ουσιαστικά τον κόσμο, αφού συμφωνούσε με τη βασική παρατήρηση του Ηράκλειτου για την αέναη μεταβολή όλων των πραγμάτων. Από αυτή την παρατήρηση έβγαζε το συμπέρασμα, ότι δεν μπορούμε να πούμε για τα πράγματα τι

είναι ή δεν είναι, αλλά μόνο πως μας φαίνονται. Ο κόσμος είναι αυτός που φαίνεται από τις αισθήσεις μας, διαφορετικός για τον καθένα και η αλήθεια σχετική, όπως και εκείνος είναι ρευστός. Αυτή τη φιλοσοφική θεώρηση του Πρωταγόρα συνοψίζει το γνωστό απόφθεγμα του "Όλων των πραγμάτων κριτήριο είναι ο άνθρωπος ο ίδιος, για τα όσα μιν υπάρχουν, ότι υπάρχουν, για όσα δεν υπάρχουν, ότι δεν υπάρχουν".

Όταν του ζήτησαν να τοποθετηθεί σχετικά με την ύπαρξη των θεών, έδωσε την παρακάτω απάντηση (όπως αποδίδεται σε σύγχρονα ελληνικά): "Για τους θεούς ότι δεν μπορώ να γνωρίζω τίποτα: ούτε ότι υπάρχουν, ούτε ότι δεν υπάρχουν, ούτε τι λογής μορφή έχουν. Γιατί είναι πολλά όσα μας εμποδίζουν να γνωρίζουμε. Από τη μία το άδηλο του ζητήματος και από την άλλη η συντομία της ανθρώπινης ζωής" Για αυτή τη δήλωση ο Πρωταγόρας καταδικάστηκε για αθεΐα και τα βιβλία του ρίχτηκαν στη φωτιά.

Αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Αθήνα και το πλοίο που τον μετέφερε στη Σικελία ναυάγησε και ο ίδιος πνίγηκε. Ο Πρωταγόρας ήταν διάσημος σοφιστής και παιδαγωγός και άσκησε μεγάλη επίδραση στην εποχή του και σε πολλούς από τους μεταγενέστερούς του.

Ο σκεπτικισμός πρωτοεμφανίστηκε στο πλαίσιο της αρχαίας ελληνικής διανόησης υπό την μορφή δυο τάσεων: εκείνη του Ακαδημαϊκού Σκεπτικισμού και εκείνη του Πυρρωνισμού.

- Κατά τον **Ακαδημαϊκό Σκεπτικισμό** (ο οποίος ονομάστηκε έτσι, επειδή αναδείχθηκε στους κόλπους της Ακαδημίας του Πλάτωνος από τους διαδόχους του στην διεύθυνσή της), δεν υπάρχουν τεκμήρια που να θεμελιώνουν την εγκυρότητα της γνώσης. Γι' αυτό οι άνθρωποι θα πρέπει να πάψουν ν' αναζητούν την αλήθεια. Τίποτε δεν είναι αληθές, τίποτε δεν μπορεί κανείς να γνωρίσει. Ο Αρκεσίλαος, συγκεκριμένα, ο οποίος θεωρείται ο εισηγητής του Ακαδημαϊκού Σκεπτικισμού, ακολουθώντας την πλατωνική παράδοση, υποστήριξε ότι οι αισθήσεις μας δεν μπορούν να μας αποκαλύψουν την ουσία των πραγμάτων. Οι παραισθήσεις μας, ορισμένως, που μας εμφανίζουν την πραγματικότητα διαστρεβλωμένη, αποτελούν συμπτώματα της λειτουργίας των αισθητηρίων οργάνων μας. Πώς θα μπορούσαμε, λοιπόν, να χρησιμοποιήσουμε τα δεδομένα των αισθήσεών μας ως ασφαλές κριτήριο για την αλήθεια και την γνώση της; Οι θεωρητικοί συλλογισμοί, εξάλλου, προϊόντα του νου μας, δεν είναι δυνατόν, επίσης, να μας εξασφαλίσουν, πέραν πάσης αμφιβολίας, την αλήθεια και την γνώση της. Εις επίρρωσιν της θέσης του αυτής ο Αρκεσίλαος επικαλείται τα, γνωστά με το όνομα "σωρίται", επιχειρήματα. Σύμφωνα με το σκεπτικό των επιχειρημάτων αυτών, μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι ένας κόκκος σιταριού δεν είναι σωρός. Εν τοιαύτη περιπτώσει, εάν προσθέσει κάποιος στον κόκκο αυτόν του σιταριού έναν άλλο ομοειδή κόκκο, ο οποίος, επίσης, δεν συνιστά σωρό, τότε και οι δυο αυτοί κόκκοι μαζί δεν είναι δυνατόν ν' αποτελέσουν σωρό μηδέν και μηδέν συνεπάγονται μηδέν. Και αν, κατόπιν, προσθέσει κανείς έναν ακόμη κόκκο σιταριού, ο οποίος, επίσης, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως σωρός, οι τρεις αυτοί κόκκοι μαζί δεν αποτελούν σωρό. Έτσι, είναι δυνατόν να προσθέτει κάποιος συνεχώς στον εκάστοτε υφιστάμενο αριθμό κόκκων σιταριού έναν άλλο κόκκο χωρίς ποτέ να μπορεί να ισχυριστεί ότι έχει σχηματιστεί σωρός —έστω και αν, εν τω μεταξύ, έχουν συγκεντρωθεί δέκα χιλιάδες κόκκοι σιταριού, ας πούμε. Το ίδιο αυτό επιχειρήμα του σωρίτη είναι δυνατόν να διατυπωθεί κατά τρόπον αντίστροφο. Μπορεί να υποθέσει κανείς, δηλαδή, ότι, αν από έναν αριθμό δέκα χιλιάδων κόκκων σιταριού, που αποτελούν σωρό, αφαιρεθεί

ένας κόκκος, ο οποίος αυτός καθεαυτόν δεν αποτελεί σωρό, οι υπόλοιποι εννέα χιλιάδες εννιακόσιοι ενενήντα εννέα κόκκοι θα εξακολουθούν ν' αποτελούν σωρό η επίπτωση, που θα έχει η αφαίρεση του ενός κόκκου σιταριού πάνω στους εναπομείναντας κόκκους, είναι αμελητέα. Με την συνεχή —την αμελητέα κάθε φορά— αφαίρεση ενός κόκκου σιταριού θα έφτανε, τελικώς, η στιγμή οπότε θα απέμενε ένας μόνο κόκκος σιταριού, ο οποίος λογικά, όσο και αν φαίνεται παράδοξο, θα έπρεπε ν' αποτελεί σωρό. Με αυτού του είδους το επιχείρημα ο Αρκεσίλαος ήθελε να δείξει ότι δεν υπάρχει σαφής διάκριση μεταξύ του αληθινού και του απατηλού και, συνεπώς, η αναζήτηση της αλήθειας εκ μέρους των ανθρώπων είναι καθαρή ματαιοπονία. Κατά τον Αρκεσίλαο, όπως μαρτυρεί ο Κικέρων στο έργο του *Academica*, ο άνθρωπος πρέπει να πιστέψει όχι απλώς εκείνο που έλεγε ο Σωκράτης για τον εαυτό του, ότι, δηλαδή, το μόνο πράγμα που ουσιαστικώς ξέρει είναι ότι δεν ξέρει τίποτε, αλλά ότι δεν μπορεί, επίσης, να είναι βέβαιος ακόμη και γι' αυτό τούτο το γεγονός ότι δεν ξέρει τίποτε.

Η μορφή του Ακαδημαϊκού Σκεπτικισμού, όμως, που εισηγήθηκε ο Αρκεσίλαος, ήγουν η ιδέα ότι είναι αδύνατον για τους ανθρώπους να γνωρίσουν οτιδήποτε, εκφυλίστηκε σχετικά γρήγορα. Κατά την ιστορική διαδρομή του Ακαδημαϊκού Σκεπτικισμού, δηλαδή, παρατηρήθηκε εκ μέρους των απολογητών του μια προοδευτική υποχώρηση από την ακραία θέση του εισηγητή του σε μίαν (άλλη ηπιότερη μορφή αμφισβήτησης της γνώσης. Έτσι, ο Καρνεάδης, από τους πρωταγωνιστές στον χώρο του Ακαδημαϊκού Σκεπτικισμού, ισχυρίστηκε ότι ναι μεν οι άνθρωποι δεν είναι εις θέσιν να γνωρίσουν την απόλυτη αλήθεια, αλλά είναι δυνατόν, ωστόσο, να διατυπώνουν κρίσεις που χαρακτηρίζονται από κάποιον βαθμό αληθοφάνειας ή πιθανότητας. Και, αργότερα, ένας άλλος, επίσης, θιασώτης του Ακαδημαϊκού Σκεπτικισμού, ο Φίλων ο Λαρισαίος προέβαλε μίαν ακόμη μετριοπαθέστερη άποψη για την αμφισβήτηση της γνώσης. Ισχυρίστηκε, δηλαδή, ότι οι άνθρωποι μπορούν να διατυπώνουν κρίσεις που διακρίνονται για την ενάργεία τους, η οποία δεν ταυτίζεται μεν με την γνώση, είναι, όμως, εγκυρότερη από την αληθοφάνεια ή την πιθανότητα που υποστήριζε ο Καρνεάδης ότι μπορούν μόνο ν' αποκτήσουν οι άνθρωποι. Το επόμενο στάδιο στην πορεία του Ακαδημαϊκού Σκεπτικισμού είναι ο εκφυλισμός του.

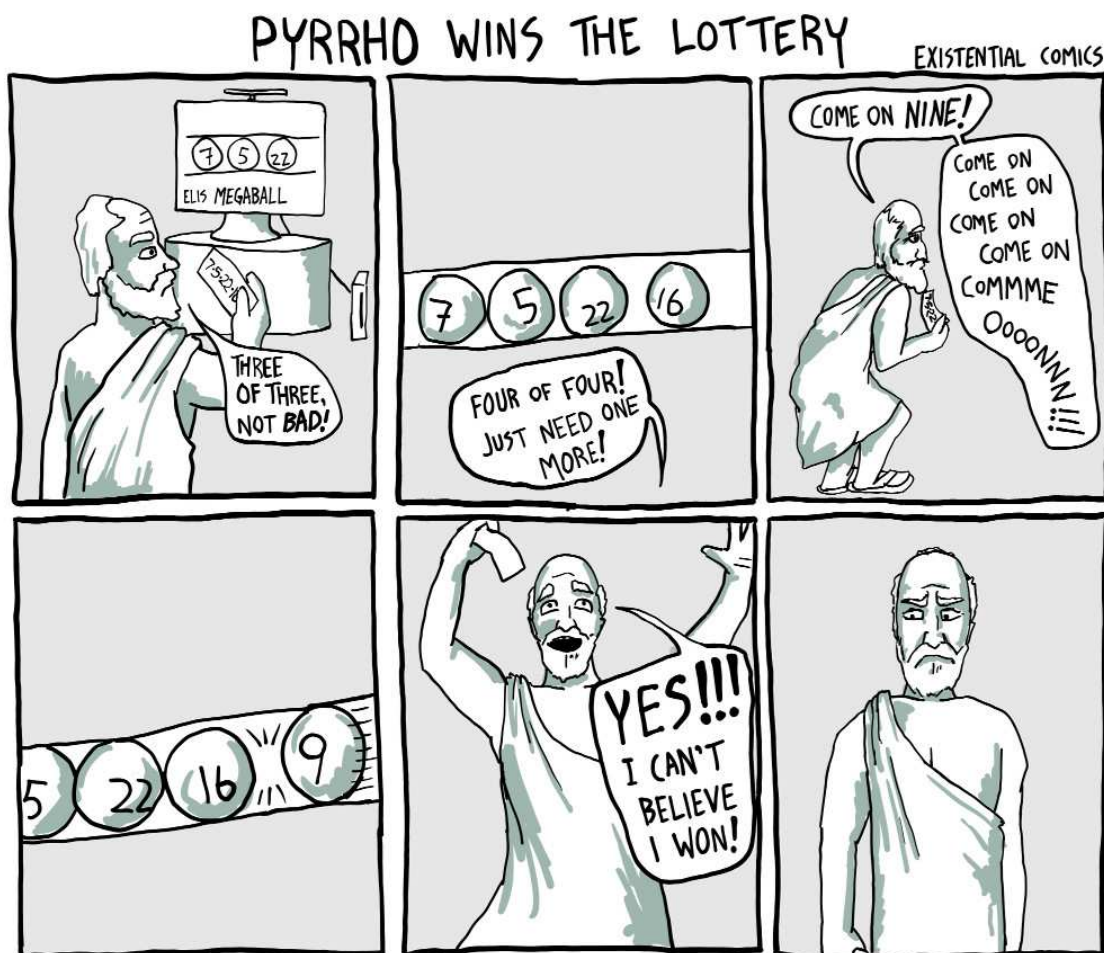
Η δραματική αυτή εξέλιξη του Ακαδημαϊκού Σκεπτικισμού, κατά την ιστορική διαδρομή του, υπήρξε το αποτέλεσμα μιας εγγενούς αδυναμίας του. Πρόκειται, συγκεκριμένα, για μια αντίφαση που κρύβει μέσα του. (Και οτιδήποτε είναι αντιφατικό δεν μπορεί να σταθεί και να υπάρξει στην πραγματικότητα —αργά ή γρήγορα θα εγκαταλειφθεί). Ειδικότερα, ενώ οι απολογητές του Ακαδημαϊκού Σκεπτικισμού διατείνονται ότι καμιά κρίση, πρόταση ή άποψη δεν μπορεί να θεωρηθεί αληθής, εντούτοις, χωρίς, ίσως, να το καταλαβαίνουν, υποστηρίζουν ότι μια πρόταση τουλάχιστον —το ότι, δηλαδή, η αλήθεια και η γνώση της είναι αδύνατες— είναι αληθής.

Η εγγενής αυτή αντίφαση στον Ακαδημαϊκό Σκεπτικισμό δεν περιορίζεται, βέβαια, στην ακραία έκφασή του), αλλά υφίσταται, επίσης, και στις μετριοπαθέστερες διακυμάνσεις του. Όταν, ορισμένως, ο Καρνεάδης διατείνεται ότι δεν υπάρχει αλήθεια για να την γνωρίσουν οι άνθρωποι, αλλά ότι το μόνο που είναι δυνατόν να επιτύχουν αυτοί είναι η διατύπωση αληθοφανών προτάσεων, προϋποθέτει ασύνειδα την ύπαρξη μιας τουλάχιστον αλήθειας —το γεγονός, συγκεκριμένα, ότι ο ισχυρισμός του αυτός είναι αληθής. Ο Καρνεάδης ρητώς μεν απορρίπτει κάθε ιδέα περί της αλήθειας και της γνώσης της, ενδομύχως, όμως, την προϋποθέτει.

Έτσι, το αξίωμα του Ακαδημαϊκού Σκεπτικισμού "τίποτε δεν είναι αληθές, τίποτε δεν μπορεί να γνωσθεί", υπό οποιαδήποτε μορφή του —είτε την ακραία είτε την μετριοπαθέστερη— και αν εκληφθεί αυτός, ήταν μοιραίο να επιφέρει και την ιστορική χρεοκοπία του.

- Για να επιβιώσει ο σκεπτικισμός μέσα στην ιστορική πορεία του πνεύματος, ήταν απαραίτητο οι απολογητές του ν' αναζητήσουν έναν άλλο προσανατολισμό, διαφορετικό από εκείνον των Ακαδημαϊκών Σκεπτικιστών. Και αυτός ο άλλος προσανατολισμός τον σκεπτικισμού υπεδείχθη από τους εισηγητές του **Πυρρωνισμού**. Ο Πυρρωνισμός έλαβε την ονομασία του από τον Πύρωνα τον Ηλείο, ο οποίος έζησε κατά τον τέταρτο με τρίτο αιώνα πριν από τον Χριστό. Πύρρων, Τίμων Πύρρων

Ήταν σύγχρονος του Επίκουρου αλλά μεγαλύτερος. Για τη ζωή του πάλι ξέρουμε πολύ λίγα. Γεννήθηκε στη Ήλιδα, στα βορειοδυτικά της Πελοποννήσου, γύρω στο 365 π.Χ. Ταξίδεψε με το Μέγα Αλέξανδρο και έφτασε μέχρι την Ινδία όπου εκεί γνώρισε τους «γυμνοσοφιστές», τους Ινδούς γυμνούς ασκητές. Ήρθε σε επαφή με εντελώς διαφορετικά έθιμα και με μια στοχαστική φιλοσοφική παράδοση εντελώς διαφορετική από την ελληνική. Φημολογείται ότι πέθανε στην ηλικία των 90 χρόνων. Έζησε τον κατακερματισμό της φιλοσοφίας. Έζησε σε μια ταραγμένοι

ηρίζουν ότι ο σκεπτικισμός του αντανακλά την ατμόσφαιρα της εποχής του. Μπορεί αυτό να είναι αλήθεια αλλά δεν παύει η φιλοσοφία του να έχει μια αυταξία. Έχει μια φιλοσοφική βάση, δεν έχει μόνο κοινωνικοπολιτικές αιτίες. Δεν έγραψε τίποτα. Ξέρουμε πολύ λίγα για εκείνον και το έργο του κυρίως μέσω του μαθητή του Τίμωνα του Φλιάσκιου, ο οποίος και έκανε γνωστή τη διδασκαλία του. Όμως η πιο ολοκληρωμένη παρουσίαση του Πύρωνα γίνεται αιώνες αργότερα από τον Σέξτο Εμπειρικό. Έχοντας έρθει σε επαφή με πολλές

φιλοσοφικές θεωρίες, ο Πύρρων παρατήρησε ότι η κάθε μια είχε επιχειρήματα που ανέτρεπαν την άλλη. Έψαχνε για ένα κριτήριο για την αλήθεια. Παραδέχτηκε ότι δεν μπορούσε να επιλέξει ανάμεσα στις θεωρίες ούτε να καταλάβει ποια έλεγε την αλήθεια, ούτε να βρει κάποιο κριτήριο που θα τον βοηθούσε να επιλέξει. Με αυτή την ομολογία, και αφού αποφάσισε να απέχει, γαλήνεψε ο νους του. Παραδέχτηκε την άγνοιά του και ηρέμησε.

Όπως προαναφέρθηκε, πληροφορούμαστε για την πυρρώνεια μορφή του σκεπτικισμού, ως συστηματική έρευνα φιλοσοφίας όπως διαμορφώθηκε μερικούς αιώνες αργότερα, κατά τον δεύτερο με τρίτο μ.Χ. αιώνα, κυρίως από τα βιβλία του Σέξτου του Εμπειρικού.

Συγκεκριμένα, ο Σέξτος ο Εμπειρικός, αντιδιαστέλλοντας τον Πυρρωνισμό προς άλλες φιλοσοφικές στάσεις, προσδιορίζει την φυσιογνωμία του ως εξής: Από τους ερευνητές άλλοι επιζητούν ν' ανακαλύψουν την αλήθεια, άλλοι αρνούνται την δυνατότητα μιας τέτοιας αποκάλυψης, υποστηρίζοντας ότι οι άνθρωποι δεν μπορούν να γνωρίσουν τίποτε, και άλλοι επιμένουν να συνεχίζουν την έρευνά τους. Όσοι εύστοχα αποκαλούνται "δογματικοί" —όπως είναι οι αριστοτελικοί, οι επικούρειοι, οι στωικοί ή άλλοι φιλόσοφοι— πιστεύουν ότι έχουν ανακαλύψει (και ότι γνωρίζουν) την αλήθεια. Αντιθέτως, ο Κλειτόμαχος, ο Καρνεάδης και άλλοι ακαδημαϊκοί φιλόσοφοι έχουν υποστηρίξει ότι είναι αδύνατον οι άνθρωποι να γνωρίσουν την αλήθεια. Οι σκεπτικοί, όμως, επιμένουν να συνεχίζουν την έρευνά τους.

"Σκεπτικοί", εν προκειμένω, κατά τον Σέξτο τον Εμπειρικό, ονομάζονται οι απολογητές του Πυρρωνισμού, οι οποίοι αντιδιαστέλλονται προς τους θιασώτες του Ακαδημαϊκού Σκεπτικισμού. Κατ' αντίθεσιν προς τους τελευταίους αυτούς, οι οποίοι τηρούν μια εντελώς αρνητική στάση απέναντι στην δυνατότητα των ανθρώπων να γνωρίσουν την αλήθεια, οι Πυρρωνιστές, οι "σκεπτικοί", όπως τους αποκαλεί ο Σέξτος ο Εμπειρικός, δεν παίρνουν θετική, αλλά ούτε αρνητική θέση, είναι διαρκείς ζητητές, σταθεροί ερευνητές, μόνιμοι αμφισβητίες. Οποιαδήποτε — είτε θετική είτε αρνητική— στάση και αν υιοθετήσει κανείς για τα ζητήματα που τίθενται προς έρευνα, οι Πυρρωνιστές ισχυρίζονται ότι είναι ανατρέψιμη και ότι, με την σειρά της, η νέα, ύστερα από την ανατραπείσα θέση, τοποθέτηση είναι, επίσης, ανατρέψιμη και ούτω καθεξής επ' άπειρον. Μεταξύ των εκάστοτε προβαλλομένων επιχειρημάτων και αντεπιχειρημάτων υφίσταται η καλουμένη "ισοσθενεία" (ισοδυναμία), η οποία δεν επιτρέπει την υιοθέτηση του ενός επιχειρήματος και την απόρριψη του άλλου, του αντίθετού του, επιχειρήματος. Δεν υπάρχει απόλυτο κριτήριο, βάσει του οποίου θα ήταν δυνατόν ν' αποφανθεί κανείς μετά βεβαιότητας τι είναι αλήθεια και τι είναι ψέμα. Γι' αυτό το καλύτερο που έχει να κάνει κανείς είναι ν' αποφεύγει να διατυπώνει οποιαδήποτε κρίση — είτε υπέρ είτε εναντίον μιας άποψης· να τηρεί, όπως λένε οι Πυρρωνιστές, μια στάση εποχής. Το κέρδος του από μια τέτοια συμπεριφορά θα ήταν να πάψει να ταλαιπωρείται από πλάνες (γιατί είναι πλάνη να πιστεύει κάποιος ότι κάτι μπορεί, πράγματι, να είναι αλήθεια ή ψέμα) και να εξασφαλίσει έτσι στην ψυχή του την αταραξία, την ηρεμία, που αποτελεί τον ιδανικό στόχο της εποχής — συγκεκριμένα, της ελληνοιστικής περιόδου— μέσα στην οποίαν αναδείχθηκε ο Πυρρωνισμός και εξ' αυτού του λόγου ονομάζεται και θεραπευτικός πυρρωνισμός.

Κατ' αντίθεσιν, ορισμένως, προς την κλασική εποχή, οπότε το ιδεώδες για τον άνθρωπο ήταν η θεωρητική ανάπτυξη του πνεύματός του, κατά τους

ελληνιστικούς χρόνους εκείνο που προείχε ήταν η σωτηρία της ψυχής του, το πώς θα μπορέσει ν' απαλλαγεί από τις αγωνίες, τους φόβους, την ανασφάλεια και την δυστυχία, που του προκαλούσαν οι υφιστάμενες συνθήκες. Συγκεκριμένα, ύστερα από τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ο ελληνιστικός κόσμος είχε βυθιστεί στο χάος εξαιτίας κυρίως της έλλειψης ικανού ηγέτη, ο οποίος θα εξασφάλιζε την κοινωνική συνοχή στο αχανές κράτος, που είχε δημιουργηθεί από τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ήταν επόμενο, λοιπόν, σ' ένα τέτοιο κοινωνικά ανήσυχο περιβάλλον, οι πολίτες της εποχής εκείνης να αισθάνονται ανασφαλείς. Την ανασφάλεια αυτή, που προκαλούσε σ' αυτούς η εσωτερική κατάσταση του ελληνιστικού κράτους, επέτεινε η αγωνία τους ότι θα μπορούσε, κάθε στιγμή, να επιδράμει από το εξωτερικό κάποιο από τα βαρβαρικά φύλα και να σκορπίσει τον όλεθρο και τον θάνατο. Κανείς δεν μπορούσε να είναι βέβαιος ότι η επόμενη μέρα θα τον έβρισκε ασφαλή και ζωντανό. Έτσι, στα χρόνια της ελληνιστικής περιόδου, όπως παρατηρήθηκε, "η φιλοσοφία έπαψε πια να είναι η πύρινη στήλη που πάει μπρος καθοδηγώντας τους λιγιστούς ατρόμητους ζητητές της αλήθειας- είναι μάλλον ένα φορητό νοσοκομείο που πάει ζωπίσω σ' εκείνους που παλεύουν στον αγώνα της ζωής για να περιμαζέψει τους αδύνατους και τους τραυματίες".

Στα φιλοσοφικά ρεύματα της περιόδου αυτής, αντίθετα με τα συστήματα της φιλοσοφίας της κλασικής εποχής που έχουν θεωρητική υφή, βάραινε περισσότερο ο πρακτικός χαρακτήρας, καθώς αυτά δεν στόχευαν απλώς στον ορισμό της αλήθειας και πώς ο άνθρωπος μπορεί να την φτάσει, αλλά αποσκοπούσαν στην παροχή τρόπων συμπεριφοράς μέσω των οποίων η ζωή των ανθρώπων θα ήταν δυνατόν ν' απαλυνθεί από την αγωνία, την ανασφάλεια, την δυστυχία. Έτσι, ο Επίκουρος, λόγου χάριν, ονομαστό τέκνο των ελληνιστικών χρόνων —λέγοντας ότι δεν πρέπει να φοβάται κανείς τον θάνατο, επειδή όταν ο ίδιος είναι παρών, ο θάνατος απουσιάζει και όταν ο θάνατος θα έλθει επιτέλους, αυτός δεν θα υπάρχει—, υποδεικνύει έναν τρόπο αντιμετώπισης της μεγάλης αγωνίας που διακατείχε τους ανθρώπους της εποχής εκείνης εξαιτίας των υφισταμένων τότε συνθηκών ο θάνατος ήταν συνεχώς μπροστά τους, πολύ κοντά τους. Οι Στωικοί, επίσης, με την φιλοσοφία τους επιχειρούσαν να σπλίσουν τους ανθρώπους της περιόδου εκείνης με εγκαρτέρηση, προκειμένου να μπορέσουν να ζήσουν μέσα στο ταραγμένο περιβάλλον τους. Προς την κατεύθυνση αυτή κινήθηκαν και οι Πυρρωνιστές. Με τον σκεπτικισμό τους αποσκοπούσαν ν' απαλλάξουν τον άνθρωπο από το μάταιο, εναγώνιο κυνήγι της αλήθειας. Η στάση της εποχής, που εισηγούνταν οι Πυρρωνιστές, ήταν η αναστολή της διατύπωσης οποιασδήποτε —είτε θετικής, είτε αρνητικής— κρίσης, εξασφαλίζει στους ανθρώπους την ηρεμία, την αταραξία της "ψυχής των, την οποία τόσο είχαν ανάγκη μέσα στον ανήσυχο κοινωνικό χώρο όπου ζούσαν.

Ο Πυρρωνισμός, όμως, δεν έμεινε απλώς ένα παιδί της περιόδου που τον ανέδειξε. Ξεπέρασε τα όρια της εποχής του και οι επιρροές του έφτασαν στα νεότερα χρόνια. Η αμφισβήτηση της αλήθειας και της γνώσης της, που υιοθετήθηκε από φιλοσόφους της νεότερης περιόδου, στηρίχθηκε, εν πολλοίς, σε επιχειρήματα που πρωτοδιατυπώθηκαν από τους αρχαίους Πυρρωνιστές — χωρίς, βέβαια, η επιρροή αυτή να σημαίνει ότι ο νεότερος σκεπτικισμός υπήρξε απλή, ατόφια, πιστή αντιγραφή των ιδεών του αρχαίου σκεπτικισμού. Οι νεότεροι σκεπτικιστές, υιοθετώντας επιχειρήματα των αρχαίων Πυρρωνιστών, δεν

παρέλειψαν να δώσουν σ' αυτά άλλες διαστάσεις ή ερμηνείες και να διατυπώσουν, παράλληλα, άλλα, δικά τους επιχειρήματα, με τα οποία αμφισβητούσαν την αλήθεια και την δυνατότητα της γνώσης της.

➤ Νεότεροι Χρόνοι / Σύγχρονος σκεπτικισμός

Οι κυριότερες εκφράσεις του σκεπτικισμού προς το τέλος της αναγέννησης και οδεύοντας προς το διαφωτισμό είναι :

- Η καρτεσιανή μέθοδος γνώσης

Γεννημένος το μακρινό 1596 μ.Χ., ο Γάλλος φιλόσοφος και μαθηματικός, Ρενέ Ντεκάρτ (γνωστός και ως Καρτέσιος), έφερε τις θεωρίες του στον κόσμο, αλλάζοντας την πορεία της φιλοσοφίας και των επιστημών. Από τον ίδιο, έχουμε να θυμόμαστε το περίφημο "σκέφτομαι άρα υπάρχω". Από την ύπαρξη και άλλων φιλοσόφων της εποχής, αρχίσαμε να σκεφτόμαστε διαφορετικά τη σύντομη "επίσκεψή" μας σε αυτόν τον κόσμο.

Χαρακτηρισμένος ως ο "φιλόσοφος της αμφιβολίας", ο Ντεκάρτ έζησε κυριολεκτικά στα σύνορα δύο εποχών, μέσα στην Ευρώπη του τέλους του 16ου και των αρχών του 17ου αιώνα. Η εμφάνισή του σηματοδοτεί μια οριακή στιγμή στην ιστορία της φιλοσοφικής σκέψης: το πέρασμα από τη μεσαιωνική και αναγεννησιακή σκέψη στη νεότερη. Σε μια εποχή που τα πάντα εξουσιάζονται από την Εκκλησία, η οποία ορίζει την πορεία και τα όρια της ανθρώπινης σκέψης, ο φιλόσοφος εμφανίζεται για να κλονίσει συθέμελα τη Σχολαστική φιλοσοφία και να στηρίξει τη φιλοσοφική σκέψη σε νέο και σταθερό έδαφος, απελευθερώνοντάς την από τη δεσποτεία της Εκκλησίας και λυτρώνοντάς τη από τις μεσαιωνικές προκαταλήψεις. Ο άνθρωπος θα βρει το μέσο για να κατακτήσει την Αλήθεια μέσα στη Φύση, όχι στη Θρησκεία, αλλά αποκλειστικά στο λογικό του. Αυτή είναι η βασική καινοτομία της καρτεσιανής σκέψης η οποία προετοίμασε με τον τρόπο της τον δρόμο για την εποχή του Διαφωτισμού.

Ο Καρτέσιος υποστήριξε ότι η μέθοδος πρέπει να οδηγεί σε μία μοναδική αρχή (Prinzip), για την οποία είμαστε απόλυτα σίγουροι. Χρησιμοποιώντας αυτή τη θεμελιακή αρχή, θα μπορούσαμε σύμφωνα με τον φιλόσοφο να ερμηνεύσουμε τον κόσμο της εμπειρίας σε όλη του την έκταση. Σε τούτη την άποψη θεμελιώνεται πιθανώς η ανατροπή του μεσαιωνικού σχολαστικού πνεύματος που επεδίωξε και σε ένα βαθμό κατόρθωσε μαζί με τους άλλους διανοητές της εποχής του ο Καρτέσιος.. Μία από τις πιο περίφημες φράσεις που φιλοξενούνται στο έργο του, "Λόγος περί Μεθόδου", είναι το γνωστό "cogito ergo sum", (σκέφτομαι άρα υπάρχω). Στηριζόμενος στην αμφιβολία και τον λογικό συλλογισμό, ο φιλόσοφος προσπαθεί να βρει μια εντελώς καινούρια στερεή βάση για ένα φιλοσοφικό σύστημα. Δεν θέλει να παραδεχτεί χωρίς κριτική ό,τι αντιλαμβάνεται με τις αισθήσεις του, έτσι οδηγείται στη μέθοδο της αμφιβολίας που δεν αναγνωρίζει τίποτε άλλο πέρα από το "σκέφτομαι άρα υπάρχω".

Ο Γάλλος φιλόσοφος και μαθηματικός, Ρενέ Ντεκάρτ καταλήγει σε αυτό το απόφθεγμα που αναγνωρίζει ότι η αμφιβολία είναι σημαντική εάν θέλουμε να φτάσουμε στην αλήθεια. Οι θέσεις του Ντεκάρτ θεωρείται ότι έρχονται ως

απελευθέρωση του ανθρώπου της εποχής από την καταπίεση των δεδομένων που όριζε το παρελθόν. Συμπερασματικά:

1. Ο Καρτέσιος δεν εμπιστευόταν τα δεδομένα που προκύπτουν από την αισθητηριακή παρατήρηση. Θεωρούσε ότι είναι δυνατό να είναι απατηλά [πχ παραισθήσεις- όνειρα]. Δεν ήταν βέβαια σκεπτικιστής με την αυστηρή πλήρως αγνωστικιστική έννοια. Είχε ως στόχο να ανατρέψει τη θολή εμπειρική φυσιοκρατία της αναγέννησης και να αποκαθάρει την επιστημονική μέθοδο.

Συνάμα, τα μαθηματικά αποτελούν το μοντέλο πρότυπο της γνώσης

2. Ο συλλογισμός του: αμφιβάλλω για τα πάντα εκτός από την ύπαρξη μου καθώς είμαι ένα ον που σκέπτεται [**cogito**]. Η πιο καθαρή ιδέα που μπορώ να σκεφτώ στη συνέχεια, είναι αυτή του Θεού που ως παντοδύναμος δημιουργός και εγγυητής με προικίζει με μια λογική ικανότητα [φυσικό φώς] η οποία είναι εξ' ίσου μοιρασμένη χωρίς διάκριση σε όλο το ανθρώπινο είδος. Με αυτή την ικανότητα μπορώ να γνωρίσω τα δημιουργήματα Του και αυτόν τον ίδιο ως ένα όριο [Μπορώ να φθάσω στη γνώση της ύπαρξης Του όχι όμως και στην πλήρη κατανόηση της δράσης Του]. Όπως είχε σημειώσει χαρακτηριστικά, *“μπορώ να αμφιβάλλω για όλα τα πράγματα που με περιβάλλουν και για όλα όσα σκέφτομαι. Οι άνθρωποι συχνά σφάλουν στους συλλογισμούς τους ακόμα και σε απλά θέματα και δεν υπάρχει λόγος να πιστεύω ότι οι αισθήσεις μου δεν με ξεγελούν ή ότι οι σκέψεις μου δεν είναι παρά σαν τα όνειρά μου όταν κοιμάμαι. Μπορώ να αμφιβάλλω λοιπόν για όλα όσα σκέπτομαι και πιστεύω, αλλά για ένα πράγμα σε καμία περίπτωση δεν μπορώ να αμφιβάλλω, δηλαδή για το ότι αμφιβάλλω. Κατόπιν πρόσεξα πως, ενώ εγώ ήθελα να σκεφτώ έτσι, ότι όλα ήταν ψεύτικα έπρεπε αναγκαστικά, εγώ που το σκεφτόμουν, να είμαι κάτι. Και παρατηρώντας πως τούτη η αλήθεια: σκέπτομαι, άρα υπάρχω ήταν τόσο γερή και τόσο σίγουρη ώστε όλες μαζί οι εξωφρενικές υποθέσεις των σκεπτικών φιλοσόφων δεν ήταν ικανές να την κλονίσουν, έκρινα πως μπορούσα δίχως ενδοιασμούς να την παραδεχθώ σαν την πρώτη αρχή της φιλοσοφίας που αναζητούσα”*.

3. Βασική προκειμένη στη στήριξη της παραπάνω θεμελιώδους επιδίωξης συνιστά η ριζική διάκριση ανάμεσα στον υλικό και τον πνευματικό κόσμο[21]. Ο συγκεκριμένος δυισμός μπορεί να ιδωθεί και υπό το πρίσμα της νόησης που δεν καταλαμβάνει έκταση και ύλης που τη διακρίνει η ιδιότητα κατοχής έκτασης (χώρου). Χαρακτηριστικό είναι και το γεγονός ότι τα τελευταία λόγια που ο Καρτέσιος πεθαίνοντας ψιθύρισε ήταν: *«ψυχή μου πρέπει να φύγει»*.

Μπορεί οι θεωρίες του γνωστού φιλοσόφου να επικρίθηκαν σε έναν βαθμό, αλλά αναγνωρίζεται επισήμως πως βοήθησαν την φιλοσοφία να αποχαιρετήσει τις μεσαιωνικές προκαταλήψεις, ανοίγοντας τον δρόμο για την εποχή του Διαφωτισμού. Ο Ρενέ Ντεκάρτ, πεθαίνοντας το 1650, άφησε στο πέρασμά του μερικά αποφθέγματα, μαζί με το “σκέφτομαι άρα υπάρχω”, που έχουν τη δύναμη να αλλάξουν τον τρόπο που σκεφτόμαστε και οριοθετούμε την ύπαρξή μας, όπως : *“Στην προσπάθεια της έρευνας για την αλήθεια είναι ανάγκη ν' αμφιβάλλουμε για το καθετί, όσο μπορούμε περισσότερο”*.

- Ο ακραίος σκεπτικισμός του Χιούμ

Μια διαφορετική προσέγγιση του προβλήματος της δυνατότητας της γνώσης, η οποία οδηγεί στη ριζική αμφισβήτηση της, απαντά στο έργο του Σκωτσέζου φιλοσόφου Ντέιβιντ Χιούμ (18ος αιώνας). Ο Χιούμ -που υπήρξε επίσης αξιόλογος ιστορικός- ως φιλόσοφος υιοθέτησε την διδασκαλία του εμπειρισμού. Την υιοθέτησε δε με άκρα συνέπεια, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα να οδηγηθεί στον σκεπτικισμό.

Ειδικότερα ο Χιουμ παρατήρησε ότι τα μόνα πράγματα που μπορούμε να γνωρίσουμε είναι οι «εντυπώσεις και οι ιδέες», όπως τα αποκαλεί, οι οποίες περιορίζονται στον κόσμο της εμπειρίας μας, βρίσκονται δηλαδή μέσα μας χάρη στις αισθήσεις μας που μας τις εφοδίασαν. Σύμφωνα με τον Χιουμ, η γνώση μας για τον κόσμο προέρχεται αποκλειστικά από τις αισθήσεις μας. Τα βασικά στοιχεία αυτής της γνώσης είναι τα δεδομένα των αισθήσεων, όπως η εντύπωση ενός χρώματος, ενός ήχου, μιας μυρωδιάς. Το πρόβλημα είναι ότι από αυτές τις επιμέρους, ατομικές παραστάσεις στον νου μας δεν μπορούμε να συμπεράνουμε με σιγουριά πως υπάρχουν συνεχή και συμπαγή υλικά αντικείμενα που τις προκαλούν.

Οι άνθρωποι, όμως, κατά τον Χιουμ, δεν περιορίζονται σε ό,τι πραγματικά μπορούν να γνωρίσουν, δηλαδή στις εντυπώσεις και τις ιδέες που υπάρχουν μέσα τους, αλλά προχωρούν, πέρα από αυτές, σε εικασίες, όπως η αρχή της αιτιότητας, σύμφωνα με την οποία οι ίδιες αιτίες προκαλούν τα ίδια αποτελέσματα, καθόσον μεταξύ αιτίας και αποτελέσματος υπάρχει αναγκαίος δεσμός, ή η μέθοδος της επαγωγής, σύμφωνα με την οποία από τις επιμέρους παρατηρήσεις των γεγονότων στην φύση μπορούμε να διατυπώνουμε νόμους που προδικάζουν ότι τα ίδια γεγονότα θα επαναληφθούν. Πρόκειται, ωστόσο, υποστηρίζει ο Χιουμ, για εικασίες αυθαίρετες. Τόσο η αρχή της αιτιότητας, όσο και η μέθοδος της επαγωγής δεν μπορούν να δικαιολογηθούν κατά τρόπο που να μην επιδέχεται αμφισβήτηση. Μοιραία, λοιπόν, όλο το οικοδόμημα της γνώσης, που έχουν ως τώρα με τόσο μόχθο στήσει οι άνθρωποι, κινδυνεύει, καθόσον στηρίζεται πάνω στην αρχή της αιτιότητας και την μέθοδο της επαγωγής, να γίνει ένας σωρός από σκόρπια υλικά.

Επιπλέον, αν εξετάσουμε προσεκτικά το εσωτερικό της πνευματικής μας δραστηριότητας, που μοιάζει με ένα «θέατρο» χωριστών παραστάσεων, δε θα βρούμε κάποια ενιαία ψυχή, όπως πίστευε ο Ντεκάρτ.

Σε κάθε περίπτωση, η παρατήρηση της κανονικής διαδοχής των φαινομένων μέσα στον χρόνο δε μας φανερώνει κάποια αιτία η οποία συνδέει αυτά τα φαινόμενα, ούτε κάποιον φυσικό νόμο που ρυθμίζει αυτή τη διαδοχή - και θα συνεχίσει αναγκαστικά να τη ρυθμίζει και στο μέλλον.

Έτσι, δεν είναι λογικά αδύνατον να πάψει η γη να έλκει τα σώματα που βρίσκονται στην επιφάνεια της και ο ήλιος να μην ανατείλει το επόμενο πρωί, όπως συνέβαινε μέχρι σήμερα.

Ο Χιουμ υποστηρίζει ότι οι σκεπτικιστικές αμφιβολίες για τη δυνατότητα μας να συλλάβουμε κάποια σταθερή υφή της πραγματικότητας, πίσω από το χάος των εντυπώσεων που μας παρέχουν οι αισθήσεις και στις οποίες στηρίζονται αποκλειστικά οι ιδέες που σχηματίζουμε για το τι υπάρχει, δεν πρέπει να μας οδηγήσουν σε αδιέξοδο όσον αφορά τις πρακτικές μας ασχολίες.

Πιστεύει ότι τελικά είναι αναπόφευκτο να εμπιστευθούμε τις προδιαθέσεις με τις οποίες μας έχει προικίσει η φύση. Στην πράξη, είμαστε υποχρεωμένοι να ζήσουμε προβάλλοντας στον κόσμο γύρω μας την ενότητα και την ομοιομορφία που δεχόμαστε πως έχει, βασιζόμενοι στα ένστικτα και στις συνήθειες μας και όχι σε κάποια λογικά ασφαλή γνώση.

Ωστόσο, για ορισμένους από τους σημαντικότερους επικριτές του Χιουμ, όπως ο Καντ, η λύση την οποία υιοθετεί ισοδυναμεί με πλήρη παραίτηση του ορθού λόγου από τους γνωστικούς του στόχους και δεν μπορεί να θεωρηθεί ικανοποιητική.

- Ο υπερβατικός ιδεαλισμός του Ιμάνουελ Καντ

Γεννήθηκε και πέθανε (1724- 1804) στην Καινιξβέργη, που τότε ανήκε στην Γερμανία και σήμερα, ως Καλίνιγκραντ πλέον, βρίσκεται στην επικράτεια της Ρωσίας, στην Βαλτική. Από την πόλη αυτή ο Καντ δεν έφυγε ποτέ. Στην πόλη αυτή μορφώθηκε και στην πόλη αυτή εργάστηκε ως τακτικός καθηγητής της λογικής και της μεταφυσικής.

Αιτία, για να ξεπεράσει η φήμη του τα στενά όρια του πανεπιστημίου της Καινιξβέργης[5] και με τον καιρό να απλωθεί αργότερα σε ολόκληρο τον κόσμο, υπήρξε ο Χιουμ, ο οποίος, στο πλαίσιο της διδασκαλίας του εμπειρισμού[6] που είχε υιοθετήσει, είχε εισηγηθεί τον σκεπτικισμό[7]. Διαβάζοντας, συγκεκριμένα, τα επιχειρήματα του Χιουμ, με τα οποία ο τελευταίος αυτός αμφισβητούσε την ύπαρξη του εαυτού μας και την ισχύ της αρχής της αιτιότητας πάνω στην οποία στηρίζεται η δυνατότητα της γνώσης, ο Καντ ένωσε τον κόσμο μέσα του να κλονίζεται. Από τα φοιτητικά του χρόνια ο Καντ είχε μελετήσει και υιοθετήσει την διδασκαλία του ορθολογισμού σύμφωνα με την οποία, μεταξύ άλλων, η γνώση είναι εφικτή στον άνθρωπο. Διαβάζοντας, όμως, ο Καντ το έργο του Χιουμ αισθάνθηκε την ανάγκη να προβληματιστεί πάνω στην αισιόδοξη άποψη των οπαδών του ορθολογισμού, σύμφωνα με τον οποίο ο άνθρωπος μπορεί να αποκτήσει την απόλυτη γνώση, ένωσε, όπως ο ίδιος λέει χαρακτηριστικά, σαν να ξύπνησε από τον «δογματικό λήθαργο» στον οποίο βρισκόταν. Παράλληλα, όμως, ο Καντ δεν ήταν διατεθειμένος να υιοθετήσει την θέση του Χιουμ για αμφισβήτηση της γνώσης, μια και γενικά ένωθε αποστροφή προς τους οπαδούς του σκεπτικισμού, τους οποίους παρομοίαζε με *«τους νομάδες εκείνους που, περιφρονώντας κάθε μόνιμο τρόπο ζωής, καταλύουν από καιρού εις καιρόν την πολιτισμένη κοινωνία στο σύνολό της»*. Θεώρησε, λοιπόν, χρέος του να απαντήσει στον σκεπτικισμό του Χιουμ επινοώντας, όμως, για την θεμελίωση της δυνατότητας της γνώσης καινούρια επιχειρήματα, διαφορετικά από τις θέσεις των οπαδών της διδασκαλίας του ορθολογισμού, την οποία ήδη ο Χιουμ είχε επιτυχώς απορρίψει.

Ο Καντ αμφισβήτησε το επιχείρημα του Χιουμ επισημαίνοντας μια σοβαρή αβλεψία του. Η διαδικασία της παρατήρησης, την οποία επικαλείται ο Χιουμ, για να αμφισβητήσει την ύπαρξη του εαυτού μας, προϋποθέτει δυο όρους: τον παρατηρητή και το παρατηρούμενο, το αντικείμενο της παρατήρησης. Όταν λέω, δηλαδή, ότι «παρατηρώ τα σύννεφα», υποθέτω αφενός μεν τον εαυτό μου, που είναι εκείνος που τα παρατηρεί, δηλαδή έναν παρατηρητή, αφετέρου δε τα σύννεφα, που είναι το παρατηρούμενο, το αντικείμενο της παρατήρησής μου, το πράγμα που παρατηρεί ο εαυτός μου. Σε αντίθεση με το αντικείμενο της παρατήρησης, που μπορεί να παρατηρηθεί, ο παρατηρητής δεν μπορεί να παρατηρηθεί. Απλώς, όταν υπάρχει κάτι που είναι αντικείμενο παρατήρησης, υποθέτομε ότι υπάρχει κατ' ανάγκη κάποιος που το παρατηρεί -ο παρατηρητής. Είναι όπως το μάτι μας, το οποίο δεν μπορεί να δει τον εαυτό του, αλλά συμπεραίνουμε ότι υπάρχει κατ' ανάγκη από το γεγονός ότι βλέπει τι υπάρχει γύρω του. Ο Χιουμ, λοιπόν, όταν λέει ότι, σκύβοντας μέσα του να παρατηρήσει τι υπάρχει, παρατηρεί εικόνες, παραστάσεις ή εμπειρίες, είναι υποχρεωμένος, κι ας μην το λέει, να υποθέσει μέσα του και κάτι άλλο, τον παρατηρητή, που είναι ο εαυτός μας -η ψυχή μας ή συνείδησή μας. Ασφαλώς, μπορώ, πηγαίνοντας όλο και πιο βαθιά μέσα μου, ένα κομμάτι του εαυτού μου να το κάνω αντικείμενο παρατήρησης. Πάντα, όμως, θα πρέπει να υπάρχει, πέρα από το

κομμάτι αυτό του εαυτού μου που παρατηρώ, ένας παρατηρητής που το παρατηρεί, ο οποίος, ως παρατηρητής, δεν θα μπορεί να παρατηρηθεί, αλλά μόνο να υποτεθεί ότι υπάρχει κατ' ανάγκην. Τον εσωτερικό αυτόν παρατηρητή ο Καντ τον ονομάζει «υπερβατικολογική συνείδηση», γιατί πάντοτε, κάθε φορά που θα αποσπώ ένα κομμάτι του εαυτού μου για να το παρατηρήσω, θα πρέπει να υπάρχει, πέρα από το κομμάτι αυτό του εαυτού μου, ένα άλλο κομμάτι του εαυτού μου που θα το παρατηρεί, ο παρατηρητής, που ως παρατηρητής, όμως, θα υπερβαίνει την παρατήρηση, γιατί, σε διαφορετική περίπτωση, θα έπαυε να είναι παρατηρητής και θα γινόταν αντικείμενο της παρατήρησης.

Έτσι, ο Καντ καταλήγει στην διαπίστωση του Καρτέσιου σχετικά με την βεβαιότητά μας για την ύπαρξη του εαυτού μας. Το ερώτημα, ωστόσο, είναι πώς μπορούμε να είμαστε βέβαιοι, πέρα από τον εαυτό μας, τι υπάρχει γύρω μας, ότι δηλαδή αυτά που λέμε ότι υπάρχουν γύρω μας όπως τα σκεφτόμαστε ότι υπάρχουν ανταποκρίνονται στην αλήθεια:

Η δυνατότητα της απόκτησης της γνώσης:

Ο Αριστοτέλης, ορίζοντας την αλήθεια, είπε ότι είναι η αντιστοιχία του νου προς την πραγματικότητα. Αν, δηλαδή, σκεφτώ ότι το πλατάνι είναι φυλλοβόλο δέντρο, δικαιούμαι να πω ότι η σκέψη αυτή είναι αληθής επειδή αντιστοιχεί στην πραγματικότητα, στο γεγονός ότι ένα πλατάνι είναι φυλλοβόλο, ενώ, αντίθετα, η σκέψη μου ότι η πρωτεύουσα της Ελλάδας είναι η Θεσσαλονίκη, είναι ψευδής, επειδή συμβαίνει στην πραγματικότητα πρωτεύουσα της Ελλάδας να είναι η Αθήνα και όχι η Θεσσαλονίκη. Το κριτήριο της αλήθειας, εν προκειμένω, και, κατ' επέκταση, η σύλληψή της, δηλαδή η γνώση, είναι η πραγματικότητα, ότι δηλαδή, για να πούμε πως κάτι που σκεφτόμαστε είναι αληθές και το γνωρίζουμε, θα πρέπει αυτό να συμφωνεί με την πραγματικότητα.

Η άποψη αυτή, ωστόσο, ότι γνώση, που αποσκοπεί στην σύλληψη της αλήθειας, εξαρτάται από την πραγματικότητα, την οποία είχαν υιοθετήσει οι φιλόσοφοι, αμφισβητήθηκε από τον Καντ. Πρόκειται για το «σκάνδαλο της πραγματικότητας», όπως το διατύπωσε ο ίδιος, το οποίο συνίσταται στο ερώτημα: πώς είναι δυνατόν να επικαλούμαστε ως κριτήριο της γνώσης την πραγματικότητα, για την οποία δεν έχουμε καμιά απόδειξη ότι υπάρχει. Μιλάμε για τριαντάφυλλα, για τραπέζια, για ποτάμια, για αστέρια και για όλα τα άλλα πράγματα που είναι γύρω μας, αλλά όλα αυτά τα ξέρομε στον βαθμό που τα αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις μας, σαν εικόνες ή παραστάσεις που μας δίνουν οι αισθήσεις μας. Αν δεν είχαμε όραση να βλέπομε, όσφρηση να μυρίζομε, ακοή να ακούμε, κ.ο.κ., δεν θα μπορούσαμε, λόγου χάριν, να δούμε το χρώμα του τριαντάφυλλου, να μυρίσομε το άρωμά του, να νιώσομε την απαλότητα των πετάλων του, κ.λπ. και, φυσικά, δεν θα ξέραμε ότι υπάρχουν τριαντάφυλλα. Το ίδιο ισχύει και με όλα τα άλλα πράγματα που συνθέτουν αυτό που ονομάζομε «πραγματικότητα» Δεν την ξέρομε όπως η ίδια υπάρχει, αλλά την γνωρίζομε όπως την συλλαμβάνομε με τις αισθήσεις μας. Συνεπώς, η γνώση, αν πούμε ότι εξαρτάται από την πραγματικότητα, είναι έωλη, αυθαίρετη. Από την άποψη αυτή είχε δίκιο ο Χιουμ που αμφισβήτησε την δυνατότητα της γνώσης.

Ο Καντ, λοιπόν, για να αντιμετωπίσει τον σκεπτικισμό του Χιουμ, επιχείρησε στο πεδίο της γνώσης μια επανάσταση, ανάλογη, όπως ο ίδιος είπε, προς την επανάσταση του Κοπέρνικου στον χώρο της αστρονομίας. «Βλέποντας» ο

Κοπέρνικος, σημειώνει ο Καντ, «ότι δεν κατάφερε να εξηγήσει τις κινήσεις [των πλανητών] στον ουρανό με βάση την αρχή ότι ολόκληρη η πολλαπλότητα των αστεριών περιστρεφόταν γύρω από τον παρατηρητή, σκέφτηκε μήπως θα τα κατάφερε καλύτερα υποθέτοντας ότι ο παρατηρητής είναι εκείνος που περιστρέφεται, κι όχι τα άστρα, που μένουν ακίνητα»[17]. Με άλλα λόγια, ο Κοπέρνικος σκέφτηκε μήπως θα βοηθούσε στην εξήγηση των κινήσεων των πλανητών, αν υπέθετε ότι η γη, πάνω από την οποία παρατηρούσε αυτός τον ήλιο και τα άλλα αστέρια, δεν ήταν σταθερή, όπως νόμιζαν ως τότε οι επιστήμονες, αλλά κινούνταν αυτή και μαζί κι αυτός, που ήταν πάνω της, γύρω από τον ήλιο. Με την επαναστατική αυτή υπόθεση του Κοπέρνικου, την «κοπερνίκεια αντιστροφή», όπως ονομάστηκε, σύμφωνα με την οποία κέντρο του κόσμου αντί για την γη είναι ο ήλιος, κατέστη δυνατόν να αντιμετωπιστούν προβλήματα σχετικά με τις κινήσεις των πλανητών, που ως τότε παρέμεναν άλυτα. Κατά τρόπον ανάλογο ο Καντ σκέφτηκε να αντιστρέψει, στο πεδίο της γνώσης πλέον, τους ρόλους του εαυτού μας και της πραγματικότητας.

Αντί να δεχθεί, δηλαδή, όπως πίστευαν ως τότε οι φιλόσοφοι, ότι η πραγματικότητα είναι εκείνη που καθορίζει την γνώση και την απόκτηση της αλήθειας, με την έννοια ότι, για να είναι έγκυρη η γνώση και να είμαστε βέβαιοι ότι κατέχομε την αλήθεια, θα πρέπει οι σκέψεις μας να συμφωνούν με την πραγματικότητα, υποστήριξε, αντίστροφα, ότι ο εαυτός μας είναι εκείνος που μπορεί μας εξασφαλίζει την γνώση και την αλήθεια, με την έννοια ότι γνωρίζουμε την πραγματικότητα και μπορούμε να την επικαλεστούμε σαν κριτήριο για να πούμε ποιες σκέψεις μας είναι αληθείς και ποιες όχι, εφόσον συμφωνεί αυτή με την δομή του εαυτού μας.

Ο εαυτός μας διαμορφώνει την πραγματικότητα, που αποτελεί το κριτήριο της αλήθειας και της γνώσης, χάρη στον εξοπλισμό με τον οποίο είναι εφοδιασμένος, χάρη, ορισμένως, στις αισθήσεις, την εποπτεία και τον λόγο που διαθέτει.

Ο υπερβατικός ιδεαλισμός του Καντ -που ονομάστηκε έτσι, επειδή ο ιδεαλισμός που εισηγήθηκε ο Καντ, έχοντας την πηγή του στην πραγματικότητα πέρα από μας, στα πράγματα καθεαυτά, υπερβαίνει τα όρια του εαυτού μας,- συνδυάζει στους κόλπους του δυο ριζικά αντίπαλες φιλοσοφικές σχολές του παρελθόντος: τον ιδεαλισμό και τον ρεαλισμό. Τον μεν ιδεαλισμό, γιατί η πραγματικότητα είναι δημιουργήμα δικό μας, τον δε ρεαλισμό καθόσον η αιτία για οτιδήποτε θεωρούμε ότι υπάρχει μέσα μας ως φαινόμενο είναι η πραγματικότητα που υπάρχει ανεξάρτητα από μας.

➤ Η ουσιώδης διαφορά μεταξύ σκεπτικισμού και ευπιστίας

Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε το ενδεχόμενο η επιστήμη και η επιστημονική έρευνα να σφάλουν. Ωστόσο, σ' αυτή την ατέλεια της επιστήμης κρύβεται το ισχυρότερο όπλο της έναντι στην ευπιστία — η ικανότητα αυτοδιόρθωσης.

Είτε πρόκειται για σφάλμα ειλικρινές ή εσκεμμένο είτε συντελείται κάποια απάτη συνειδητά ή κατά λάθος, με τον χρόνο αυτή θα αποκαλυφθεί και θα αποβληθεί από το σύστημα, λόγω της απουσίας έξωθεν επαλήθευσης.

Λόγω της σημασίας της αυτοεπανορθωτικής αυτής διαδικασίας, υπάρχει μεταξύ των επιστημόνων κάτι που ο νομπελίστας φυσικός του Caltech Ρίτσαρντ Φάουνμαν (R. Feynman) αποκαλούσε «αρχή της επιστημονικής σκέψης που αντιστοιχεί σε ένα είδος απόλυτης εντιμότητας — μια κάποια υπερβολή αυτοκριτικής». Ο Φάουνμαν έλεγε ότι «αν εκτελείς κάποιο πείραμα, οφείλεις να αναφέρεις καθετί που νομίζεις ότι θα μπορούσε να

το καταστήσει αναξιόπιστο, όχι μόνον εκείνα που θεωρείς ότι λειτουργούν σωστά, δηλ. όλες τις άλλες αιτίες που θα μπορούσαν ενδεχομένως να εξηγήσουν τα αποτελέσματά σου».

Παρά τους εγγενείς αυτούς μηχανισμούς, η επιστήμη εξακολουθεί να αντιμετωπίζει προβλήματα και να υποπίπτει σε λάθη, για λόγους που ποικίλλουν, από τον ανεπαρκή μαθηματικό συμβολισμό έως την αυταπάτη.

Η περίπτωση του Κάρολου Δαρβίνου αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα επιστήμονα που πραγματεύθηκε την ουσιώδη ένταση μεταξύ σκεπτικισμού και ευπιστίας. Ο ιστορικός της επιστήμης Φρανκ Σάλογουεϊ (Frank Sulloway) εντοπίζει τρία χαρακτηριστικά στη σκέψη του Δαρβίνου που βοηθούσαν τον μεγάλο φυσιοδίφη να βρίσκει ισορροπία:

α) Σεβόταν τη γνώμη των άλλων, αλλά δεν δίσταζε να αμφισβητεί τις «αυθεντίες» (γνώριζε από πρώτο χέρι τη θεωρία της «μεμονωμένης δημιουργίας» και όμως την ανέτρεψε με τη δική του θεωρία, της φυσικής επιλογής).

β) Έδινε ιδιαίτερη σημασία στα στοιχεία που έρχονταν σε αντίθεση με τις θεωρίες του (ο Δαρβίνος συμπεριέλαβε στην Καταγωγή των ειδών ένα κεφάλαιο με τίτλο «Δυσχέρειες της θεωρίας» — ως εκ τούτου οι αντίπαλοί του σπάνια κατόρθωσαν να εγείρουν κάποια αντίρρηση που ο ίδιος να μην είχε ήδη σε κάποιον βαθμό μελετήσει).

γ) Χρησιμοποίησε γενναιόδωρα τη συνεισφορά άλλων (το σύνολο της αλληλογραφίας του αριθμεί πάνω από 14.000 επιστολές, οι περισσότερες από τις οποίες περιλαμβάνουν εκτενείς ανταλλαγές απόψεων και ερωταπαντήσεις γύρω από επιστημονικά ζητήματα).

Ο Δαρβίνος έθετε συνέχεια ερωτήματα, μάθαινε συνεχώς, με αρκετή αυτοπεποίθηση ώστε να διατυπώνει πρωτότυπες ιδέες, αλλά και με αρκετή μετριοφροσύνη ώστε να αναγνωρίζει ότι μπορεί και να κάνει λάθος. «Συνήθως, η επιστημονική κοινότητα στο σύνολό της είναι εκείνη στην οποία εμφανίζεται η ουσιώδης αυτή ένταση μεταξύ παράδοσης και αλλαγής», παρατηρεί ο Σάλογουεϊ, «αφού οι περισσότεροι άνθρωποι τείνουν συνήθως προς τον έναν ή τον άλλο τρόπο σκέψης. Εκείνο που είναι σχετικά σπάνιο στην ιστορία της επιστήμης είναι η τόσο επιτυχής συνύπαρξη αυτών των δύο αντίθετων χαρακτηριστικών σε ένα μόνον άτομο» .

Όσον αφορά τη στάση μας στα «παράξενα, άγνωστα πράγματα /καταστάσεις», η ουσιώδης διαχωριστική τοποθετείται μεταξύ του να είναι κανείς τόσο σκεπτικιστής, ώστε να προσπερνά τις επαναστατικές ιδέες, και του να είναι τόσο ανοιχτόμυαλος, ώστε να μπορεί να τον εξαπατήσει ο κάθε τσαρλατάνος. Η ισορροπία επιτυγχάνεται αναζητώντας απάντηση σε ορισμένα βασικά ερωτήματα:

-Ποια είναι η ποιότητα των στοιχείων στα οποία στηρίζεται κάποιος ισχυρισμός;

-Ποιο είναι το γνωστικό υπόβαθρο και τα «διαπιστευτήρια» εκείνων που διατυπώνουν τον εν λόγω ισχυρισμό;

-Έχει τα αποτελέσματα που δηλώνει ότι έχει;

Όπως πολλές φορές συμβαίνει στον κόσμο της εναλλακτικής ιατρικής, της εφαρμογής εναλλακτικών θεραπειών και της χρήσης εναλλακτικών παρασκευασμάτων, πολύ συχνά τα διαθέσιμα στοιχεία είναι εξαιρετικά ελλιπή, το επιστημονικό υπόβαθρο και τα «διαπιστευτήρια» εκείνων που τα προτείνουν αμφισβητήσιμα, ενώ οι θεραπείες ή τα παρασκευάσματα δεν έχουν κατά κανόνα τα αποτελέσματα που υποτίθεται πως θα έπρεπε να έχουν.

Ένα άλλο παράδειγμα είναι η αστρολογία. Πολλοί διερωτώνται αν η συζυγία ορισμένων πλανητών μπορεί να επηρεάσει σημαντικά την ανθρώπινη μοίρα. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι βεβαίως αρνητική, αλλά το σημαντικότερο είναι πως δεν χρειάζεται να γνωρίζει κανείς τη θεωρία της βαρύτητας και τους νόμους που διέπουν την κίνηση των πλανητών για να κάνει μια αποτίμηση της αστρολογίας. Το μόνο απαραίτητο είναι να αναρωτηθεί αν λειτουργεί. Με άλλα λόγια, μπορούν οι αστρολόγοι να προβλέψουν ακριβώς και με συγκεκριμένο τρόπο την ανθρώπινη μοίρα; Όχι, δεν μπορούν. Κανένας αστρολόγος δεν προέβλεψε την πτώση του αεροπλάνου της TWA, πτήση 800· κανένας δεν προείδε τον καταστρεπτικό σεισμό στο Νόρθριτζ Καλιφόρνιας. Συνεπώς, η θεωρία στην οποία βασίζεται η αστρολογία δεν έχει καμία σημασία, αφού η αστρολογία, απλούστατα, δεν μπορεί να κάνει αυτό που οι αστρολόγοι ισχυρίζονται ότι κάνει.

της

Τέλος θα ήταν χρήσιμο να αναρωτηθούμε «Τι συμβαίνει με τον πολιτισμό και τη σκέψη μας που οδηγεί ακόμη και σήμερα σε τέτοια ευπιστία;»

Στη σύγχρονη εποχή η επιστήμη κυριαρχεί, ο ορθός λόγος θριαμβεύει, η κριτική στάση απέναντι στα πράγματα σαρώνει προλήψεις, προκαταλήψεις και κάθε κατάλοιπο προγενέστερων ανορθολογικών συστημάτων σκέψης.

Και τότε τι συμβαίνει; Γιατί οι άνθρωποι πιστεύουν παράξενα πράγματα; Ακριβέστερα, γιατί σήμερα, δηλαδή σε μια εποχή υποτίθεται πλήρους επικράτησης της επιστημονικής κοσμοαντίληψης, τόσο πολλοί άνθρωποι πιστεύουν ή είναι επιρρεπείς σε ανυπόστατες δοξασίες ή πρακτικές καταφανώς ασύμβατες με την κοινή λογική; Προσοχή. Δεν πρόκειται για μια ασήμαντη μερίδα παρανοϊκών. Το φαινόμενο δεν είναι πάντα περιθωριακό.

Και για να αναφερθούμε σε παραδείγματα που δείχνουν

την ευπιστία και τη ροπή των συμπολιτών μας προς την αχαλίνωτη συνωμοσιολογία, με ιδιαίτερη έφεση στον αρχαιοκάπηλο εθνικισμό και τον τυφλό αντισημιτισμό καθώς και την ανάγκη να πιστέψουν σε οτιδήποτε θα μπορούσε να έστω και ανέφικτα να δώσει εύκολη λύση σε δυσχερείς καταστάσεις που αντιμετωπίζουν.

Οι θεωρίες που προσφέρουν οι σκεπτικιστές και οι επιστήμονες ως εξήγηση τέτοιων φαινομένων, είναι πάμπολλες: Έλλειψη παιδείας, ημιμάθεια, απουσία κριτικής σκέψης, θρησκοληψία, παρακμή της θρησκείας, υποκατάσταση των παραδοσιακών θρησκειών από αιρέσεις, φόβος της επιστήμης, υπερβολική τηλεθέαση, αποφυγή ανάγνωσης βιβλίων, ανάγνωση κακών βιβλίων, κακή ανατροφή από τους γονείς, κακοί δάσκαλοι, απλή άγνοια και ηλιθιότητα, άρνηση της πραγματικότητας και με αυτόν τον τρόπο αποφυγή αντιμετώπισης των προβλημάτων που αυτή συνεπάγεται, είναι μερικές από αυτές.

➤ Επίλογος

Για το τέλος είναι ίσως χρήσιμο να αναφέρουμε ορισμένες φράσεις που ανακεφαλαιώνουν κάποια βασικά σημεία στα οποία αναφερθήκαμε:

Μην είσαι εύπιστος και καταφατικός. Να αμφιβάλεις για τα πάντα και να πιστεύεις σε όλα είναι και οι δυο πολύ άνετες στάσεις, γιατί και οι δυο απελευθερώνουν από την ανάγκη να σκέφτεσαι, Πουανκαρέ

Η ευπιστία ανοίγει την πόρτα της πλάνης, Κητς

Όποιος πιστεύει εύκολα είναι δυστυχής. Αλλά δυστυχέστερος είναι εκείνος που δεν είναι σε θέση να πιστέψει τίποτα, Λούθηρος
Τα αφτιά πιστεύουν πιο δύσκολα από τα μάτια, Ηρόδοτος

Ένας άνθρωπος που δεν έχει υψηλό επίπεδο, δεν μπορεί να έχει καλοσύνη. Μπορεί να έχει μόνο καλόκαρδη ευπιστία.

Πίστη: Το να αποδέχεσαι άνευ αποδείξεων, τα λεγόμενα κάποιου, που μιλά άνευ γνώσεων, για πράγματα άνευ προηγουμένου., Μπηρς

Δυστυχισμένε μου λαέ καλέ και αγαπημένε. Πάντα ευκολόπιστε και πάντα προδομένε, Διονύσιος Σολωμός

Πηγές:

1. Θεοδοσίος Πελεγρίνης : "Φιλοσοφία και αμφισβήτηση: Για τον Θεό, την Γνώση και την Ηθική Πράξη". Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα
2. <https://sciencearchives.wordpress.com/2015/05/13>
Στη χορεία των στωικών
3. <https://istoriatexnespolitismos.wordpress.com/2013/> ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ: ΠΕΝΕ ΝΤΕΚΑΡΤ (ΚΑΡΤΕΣΙΟΣ) COGITO ERGO SUM/ Η ΣΧΕΣΗ ΥΛΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ-ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ-ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ-ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ-
4. http://ellinikahoaxes.gr/2015/12/14/skeptikismos_efpistia/
Η ουσιώδης ένταση μεταξύ σκεπτικισμού και ευπιστίας
5. <http://www.enet.gr/> Η ευπιστία ως προϋπόθεση της κοινωνικής συνοχής
6. <http://www.protoporia.gr/giati-oi-anthropoi-pisteyoyn-se-paraxena-pragmata-p-120737.html>
Γιατί οι άνθρωποι πιστεύουν σε παράξενα πράγματα;
Ψευδοεπιστήμη, προλήψεις και άλλες πλάνες του καιρού μας
Συγγραφείς: Michael Shermer
7. <http://antikleidi.com/2014/08/20/i-gnosi/>
Η γνώση κι ο Σκεπτικισμός
8. <https://el.wikipedia.org/NTEKAPT>
9. <https://el.wikipedia.org/KANT>
10. <http://www.pelegrinis.gr/Ντέιβιντ Χιουμ>